

Amor och Psyche

En episod ur Apuleius *Metamorfoser* i svensk översättning från 1666

Johanna Akujärvi, Lund
johanna.akujarvi@klass.lu.se

Inledning

Apuleius *Metamorfoser*, eller den gyllene åsnan, är en av två komplett bevarade antika romaner som översatts till svenska; den andra är Longos *Dafnis och Chloë* i Gunnar Valleys översättning från 1928.¹ Till skillnad från den grekiska romanen har *Metamorfoserna* lockat åtskilliga svenska översättare. Den finns i en (nästan) komplett översättning av Lennart Håkanson (1985),² och i en komplett svensk översättning av Robert Graves engelska *Metamorfos*-version gjord av Nils Holmberg (1960). Men det är i synnerhet en episod som lockat de svenska översättarna, den om Amor och Psyche.³ Denna finns i inte mindre än fem versioner, oräknat dem i Holmberg respektive Håkanson, ojämnt fördelade över århundradena: tre från 1900-talet,⁴ en från 1800-talet (denna översätter en dansk översättning av det latinska originalet)⁵ och en från 1600-talet.⁶ Samtliga översättare återger sagans handling steg för steg utan att göra tillägg och utan att utesluta större avsnitt. Inte dess mindre är översättningarna inte identiska och alla har sin egen översättningsstrategi vilket ger en distinkt ton åt var och en.

-
1. Den fragmentariskt bevarade *Satyricon* har även lockat översättare, den senaste är Plaza 1996.
 2. Håkanson har valt att utesluta Apuleius korta företal och att återge den elfte och sista boken med en kort resumé eftersom han bedömer att den inte kan intressera många moderna läsare och att den dessutom är ett "konstlat påhäng" på en roman som når sin upplösning i bok tio, se Håkanson 1985: 9.
 3. *Metamorphoses* 4.28–6.24.
 4. von Düben 1902, Matthias & Jonsson 1949, Ericson 1956.
 5. Anonym 1877.
 6. Nyman 1690 [1666].

Att jämföra dessa sju översättningar får anstå till en framtida studie; denna artikel fokuserar på den äldsta översättningen, Mårten Nymans *Then Vnderskiöne Psyche, Vtaf Apuleio Madaurense Vtdragen och Förswenskat* och tryckt 1666 i Uppsala. Översättningen trycktes om åtminstone två gånger, 1690 och 1778, vilket gör den till en av 1600-talets mer framgångsrika översättningar av en antik text.⁷ Om översättaren Mårten Nyman (1643–1715) vet vi att han studerade i Uppsala och gjorde karriär som ämbetsman – protonotarie i Reduktionskollegium, rådman (1686) och borgmästare och preses i Byggnings- och handelskollegium i Stockholm (1709).⁸

I det följande intresserar jag mig för denna översättning i egenskap av en litterär produkt av svenskt 1600-tal. Jag skall med andra ord inte erbjuda en tolkning av Apuleius berättelse om Amor och Psyche, utan av Nymans översättning av denna berättelse som i sin svenska 1600-tals inkarnation är isolerad från den omgivande ramberättelsen om de många öden och äventyr som romanens hjälte genomlider i åsnehamn innan han återfår sin mänskliga gestalt. För vem har Nyman översatt berättelsen och varför? Jag skall diskutera Nymans översättning i relation till andra översättningar av antik litteratur under 1600-talet. Med utgångspunkt från Psyche-berättelsens story och den tolkning av den som Nyman föreslår, skall jag söka en alternativ litterär kontext till den, i den så kallade folkboken *En skiön och merckeligh Historia Om Grisilla*.

I egenskap av översättning av en antik text hör berättelsen om *Then Vnderskiöne Psyche* till det högre litterära kretsloppet; men i egenskap av berättande text som dessutom är underhållande att läsa – särskilt i en tid då nöjesläsning var relativt sällsynt – hör texten samtidigt till den mindre accepterade underhållningslitteraturen. Berättelsen om Psyche liknar i många stycken historien om folkbokens *Grisilla*. Båda vänder sig specifikt till kvinnor; båda lästes av de mest bildade i de övre stånden samtidigt som de är texter som man inte skyltade med.⁹ De har likartad story, men ger olika

7. Om dess upplagor, se Rudbeck 1924. I det följande citeras *Then Vnderskiöne Psyche* efter 1690 års upplaga.

8. Disputerade med Nyman 1664 Biografiska uppgifter från *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*, s.v. 'Nyman, Mårten.'

9. Jfr Burman 2006: 49f.; Wingård 2011: 37–128. I den lista av titlar som fru Lusta rekommenderar Stiernhielms *Hercules at läsa*, om han skulle få lust til det, finns några titlar på folkböcker (*Marcolfus, Uhlspegel, Finch Riddare*), se Böök 1907: 8–12.

bilder av äktenskaplig samlevnad och protagonisternas mycket olika karaktärer låter översättarna dra mycket olika lärdomar av de två texterna.¹⁰

Amor och Psyche: en resumé

En kung och en drottning hade tre döttrar.¹¹ Den yngsta hette Psyche; hon var så vacker att hon tillbads som en ny Venus. Därför försumrades Venus-kulten, vilket väckte gudinnans vrede. För att straffa Psyche befäller hon sin son att göra henne hjälplöst förälskad i den ringaste och uslaste man på jorden.

Psyche beundras och tillbeds men ingen vågar fria till henne. Systrarna giftes bort med betydande män men Psyche fick bo kvar hos föräldrarna. Oraklet i Miletos tillfrågas om Psyches utsikter. Föräldrarna instrueras att lämna Psyche på en klippa. Hon förutspås bli olycklig, och oraklets beskrivning av Psyches tillkommande man – det vill säga av Amor,¹² men det vet ingen ännu – är sådan att alla tror att hon skall överlämnas till ett monster av ett annat slag. Han beskrivs som en grym varelse som inte är av människors släkt, som dödar med ett tärnande gift, som är bevingad och plågar alla överallt med vapen och eld och som fruktas av självaste Jupiter. Föräldrarna lyder oraklet; Psyche sätts ut och föräldrarna och hela staden sörjer henne som död.

När Psyche blivit ensam blåser en mild västanvind försiktigt ner henne till en lummig lund med en källa med friskt vatten och ett palats som strålar av guld, ädelstenar och andra dyrbara material. Hon går in och undersöker palatset. Hon hör röster som säger att allt är hennes. Det är Psyches okroppsliga tjänstestab. Psyche tar en tupplur, badar och sätter sig till bords. När hon ätit och druckit gott, upppassad av sina osynliga tjänare och njutit av sång och musik framförd av osynliga musikanter, lägger hon sig.

På natten hör Psyche ett ljud. Hon är ensam och fruktar för sin oskuld. Det är "hennes obekanta Brudgumme" som kommer i sängen och gör Psyche till sin hustru. Han försvinner före gryningen; de tjänande rösterna tar vid och tar hand om Psyche som nu förlorat sin oskuld. Så fortsätter det. Livet med de okroppsliga tjänande

10. Paralleller mellan de två berättelserna noteras kort i Carver 2007: 155; se även Severs 1942: 3–7.

11. Resumé av Apuleius *Metamorphoses* 4.28–6.24.

12. Jag kallar honom genomgående för Amor; hos Apuleius benämns han omväxlande Amor och Cupido när han nämns vid namn.

rösterna under dagen och den kroppslige maken som hon aldrig får se på natten, blir en vana och till slut en njutning.

Under tiden underrättas systrarna om att Psyche lämnats på klippan och att hon antas vara död. Psyches make – hon vet ännu inte vem han är – varnar henne upprepade gånger för hotet från systrarna. Han uppmanar henne att inte se eller lyssna på systrarna när de kommer för att leta efter henne. Psyche lovar, men glömmer sina löften. Genom att gråta, klaga, tjata och böna lyckas hon beveka sin make till att låta henne befalla över västanvinden, se sina systrar och ge dem smycken. Han ger vika och nu varnar han henne upprepade gånger för att låta systrarna förleda henne att undersöka hur han ser ut. Om hon ger efter för sin nyfikenhet och ser honom en enda gång skiljs de för alltid och deras barn (Psyche förstår nu att hon är gravid) blir dödligt.

Psyche lovar, men systrarna är djupt avundsjuka och har beslutat att göra sitt yttersta för att få Psyche på fall innan hon upphöjs till gudinna. De lyckas övertyga Psyche om att hennes man är en monstruös orm som setts jaga i trakten. Enda orsaken till att han ännu inte ätit Psyche, är att han väntar på att fostret skall växt till sig så att de blir en riktigt läcker munsbit.

Psyche övertygas; hon bryter sitt löfte och erkänner att hon aldrig sett sin man och inte har en aning om hur han ser ut. På systrarnas inrådan skaffar hon en lampa för att kunna se monstret och en vass kniv för att skära halsen av honom. Men när hon ser Amor, kan hon inte slita ögonen från honom. Hon undersöker hans pilar, råkar sticka sig i fingret och göra sig förälskad i honom. Hon spiller brinnande olja på honom; han vaknar och när han ser vad Psyche gjort flyger han hem till mamma Venus för att läka sitt sår.

Nu börjar Psyches prövningar. Hon försöker begå självmord, hon tar hämnd på sina systrar, hon försöker beveka Ceres och Juno. Inget lyckas, så hon ger upp och överlämnar sig till Venus, som är utom sig av vrede över Amors olydnad och låter sitt raseri gå ut över Psyche. Hon låter tortera Psyche och ger henne ett antal allt svårare uppgifter att lösa. Hon skall sortera en hög med blandade bönor och fröer; hon skall samla ihop en tott gyllene ull från en skock vilda får med vassa horn, stenhårda pannor och giftiga bett; hon skall fylla ett kärl med vatten från en källa som springer fram ur en tvärbrant klippa och försvinner ner i en djup ravin på väg till Styx och Kokytos; hon

skall gå till Prosperina i Hades och be henne lägga lite av sin skönhet i en ask och låna den till Venus.

Det första Psyche gjorde när Amor lämnade henne var att försöka begå självmord; hennes första reaktion på varje uppgift är att ge upp, eller att se dem som goda tillfällen att begå självmord. Men precis som floden som Psyche försöker dränka sig i inte låter henne drunkna, får hon varje gång övernaturlig hjälp att lösa sina uppdrag. Till slut griper Amor in och räddar hennes liv när hon misslyckas att avsluta det fjärde uppdraget – av nyfikenhet hade hon öppnat asken med Prosperinas skönhet och fallit i en dödlig dvala. Amor lägger tillbaka sömnen i asken och förmår Jupiter att ordna ett lyckligt slut: Psyche görs odödlig, blir Amors äkta hustru och försonas med Venus. Gudarna firar deras bröllopsfest. Psyche föder dottern Voluptas.

Then Vnderskiöne Psyche

Denna lättsamma och underhållande berättelse, vars karaktärer inte är några föredömen och vars tolkning inte är omedelbart uppenbar väljer alltså Nyman att översätta. Att Nyman inte bara översätter texten utan även publicerar översättningen och dessutom dedicerar den till några adliga damer, visar att han bedömer skriften vara dedikationsvärd, det vill säga god, nyttig och hedrande för både den dedicerande och för mottagaren.¹³

Trots att översättningen publicerades anonymt, var översättaren känd åtminstone för dedikationsmottagarna, de "Edle och Wällborne" fru Regina Elisabet Beijer (1644–1679) och jungfru Margareta Beijer (1648–1732). Regina Elisabet var gift med Mårten Brenner (1626–1673), assessor i Svea hovrätt och senare revisionssekreterare; av dedikationen till Nymans andra kända publikation framkommer det att Mårten Brenner var översättarens morbror.¹⁴ Att översättningar dediceras till adliga kvinnor är inte ovanligt, men det är ovanligt att den dedicerade skriften då inte har ett andligt innehåll. En översättare som dedicerar till en adlig person känner i allmänhet mottagaren, och är

13. Jfr Hansson 1982: 115–160, särsk. 118.

14. Nyman 1664, dedikationen adresseras till "Consultissimo amplissimoque Domino, Dn. Martino Brenner. In Supremo ac Regio Iudicio, quod Homiæ est Adessori, Patrono suo Magno & Avunculo Charissimo." Mårten Brenner adlades 16 maj 1664, se *Svensk biografiskt lexikon*, s.v. 'Brenner, släkt,' och var kusin till Elias Brenner, gift med Sophia Elisabeth Brenner, född Weber.

socialt och ekonomiskt beroende av honom eller henne; dedikationen tjänar ofta till att vidmakthålla och förstärka befintliga relationer.¹⁵ Av Nymans dedikation framkommer det att han känner kvinnorna. Nyman överlämnar skriften till fru och jungfru Beijer som tack för välgärningar och tilltalar dem som sina "Höggunstige Gynnarinnor." Det är också möjligt att Nyman hoppades att översättningen skulle vara meriterande för hans fortsatta ämbetskarriär.¹⁶ Regina Elisabet och Margareta var nämligen döttrar till Johan von Beijer (1606–1669), ämbetsmannen som bland annat var postmästare (1642–1658) och postdirektör (1662–).¹⁷

Sett till apparaten som omger texten, d.v.s. dedikation och företal, liknar Nymans översättning andra översättningar av antika författare under 1600-talet;¹⁸ sett till den text som översätts liknar den en annan typ av litteratur, nöjesläsningen. Jag skall nu diskutera översättningen i relation till dessa två texttyper.

1600-talsöversättningar av antik litteratur

Vi har cirka elva till fjorton tryckta översättningar av (sen)antik litteratur från 1600-talet. Jag säger elva till fjorton, eftersom jag inte riktigt har bestämt hur jag skall göra med några texter; jag begränsar mig nu till de elva klara fallen.¹⁹ De texter som utelämnas ändrar inte på hur Nymans översättning står i relation till de andra översättningarna av antik litteratur.

15. Hansson 1982: 132–135.

16. Litterär produktion, inklusive översättning, tycks ofta ha använts för att meritera upphovsmannen för ämbete; se Bennich-Björkman 1970.

17. Se Elgenstierna 1998 s.v. 'Adliga ätten von Beijer' och *Svenskt biografiskt lexikon* s.v. 'von Beijer, Johan.'

18. Det är endast översättningen av *Historia Apollonii regis Tyri* och skolöversättningarna som saknar dedikationer. Den förra får räknas till nöjesläsning, de senare är brukslitteratur. Se vidare nedan.

19. *The Siw Wijse Mestare* som översatts av Hansson Burman 1642 diskuteras kortfattat nedan; Anonym 1648 är en sammanfattning av handlingen i Senecas tragedi *den rasande Hercules* snarare än en översättning. Hadorphius 1672 är en svensk översättning av en latinsk översättning av en version av *Alexanderromanen*, men översättningen är medeltida (beställd på 1300-talet av riksdrots Bo Jonsson (Grip)) och 1600-talspublikationen är således endast en edition av ett manuskriptfynd.

1600-talets översättningar brukar indelas i två grupper: andlig och världslig.²⁰ Andlig översättningslitteratur hämtades till största delen från andra källor,²¹ men bland dessa elva översättningar finns tre publikationer som översätter texter av två latinska kyrkofäder: Cyprianus²² och Augustinus.²³

De flesta översättningar av (sen)antik litteratur är således världsliga. Den världsliga litteraturen kan grovt indelas i nyttiga och onyttiga översättningar. Med nyttiga översättningar menar jag översättningar ur vilken översättaren eller dess utgivare menar att läsaren kan dra goda lärdomar; med onyttiga översättningar menar jag sådana som inte tycks bidra till läsarens förkovran. Under 1600-talet är det inte många som skyltar med att den text de ger ut är onyttig. Tvärtom, om översättaren inte på något sätt kan förklara sin text som nyttig, säger han inget.²⁴ Den enda bland dessa översättningar som översättaren inte förklarar vara nyttig är översättningen av Terentius samtliga komedier efter Madame Daciers franska översättning, vilken trycktes parallellt med den svenska texten.²⁵ Översättningen är anonym, dess första volym kom 1699 och ingen av publikationens tre volymer innehåller några egna paratexter av översättaren, vilket är ganska ovanligt vid denna tid.²⁶

Eftersom nästan alla översättningar är nyttiga under 1600-talet – även den andliga översättningslitteraturen är, naturligtvis, nyttig – och eftersom nyttan består i det man lär av texten, är det lämpligare att indela översättningarna efter de lärdomar som

20. Hansson 1982 delar in litteraturen i dessa kategorier i sin ingående studie av 1600-talets översättningslitteratur.

21. Jfr Hansson 1982: 55–64.

22. *De dominica oratione*: Johannis Gothus 1615; *De mortatilate*: Wijström 1699.

23. Det är oklart vilken eller vilka augustinska skrifter det är som Tiste 1626 översätter.

24. Jfr Hansson 1982: 73.

25. Österling 1699–1708.

26. Dock skall det märkas att Terentius komedier var flitigt lästa och spelade under 1500-talet i de lutherska skolorna, se Lindroth 1975: 212. Fortsatte bruket under 1600-talet? Det kan konstateras att 1676 utgavs komedierna "in usum scholarum Dioceseos Lincopensis," och 1691 och 1700 utgavs de med Stockholm och Hamburg som tryckort. Det fanns således ett visst intresse för komedierna, även i en skolkontext. Därför kan det inte uteslutas att komediöversättningarna hade sin nytta, möjligen för språkundervisningen, men med tanke på att detta inte framhävs på titelbladen eller i någon annan paratext kan det inte sägas ha varit det primära syftet med översättningen. Det är även intressant att notera att översättningen går via franskan och att den franska förlagan trycks parallellt med den svenska översättningen. På samma sätt trycktes den latinska texten parallellt med den svenska översättningen i de publikationer som var avsedda för språkundervisningen, jfr nedan. Det är således möjligt att denna Terentius-översättning var avsedd för franskstudierna

texten ger. Då faller de i tre avdelningar. Texter (1) som ger historiska kunskaper, (2) som används i språkstudier; och (3) som ger moraliska kunskaper, antingen (3a) specifikt kristna eller (3b) allmänt moraliska lärdomar.

Till den första kategorin hör två översättningar av romerska historiker: Ericus Schroderus översättning av Livius historia (1626) och Johannes Sylvius översättning av Curtius Rufus *Historia Alexandri magni* (1682). Vid denna tid var de flesta svenska översättare präster eller ämbetsmän vid kansliet och deras översättningar var i allmänhet bisysslor, en begränsad del av ämbetsutövningen, eller något de gjorde för att meritera sig för ett ämbete.²⁷ Schroderus och Sylvius däremot var kungliga översättare, vilket innebar att under en period av deras karriär var deras arbetsuppgift som ämbetsmän att översätta skrifter som bedömdes vara nyttiga för staten.²⁸ Därför hör de till århundradets mer produktiva översättare även om Livius respektive Curtius Rufus är deras enda översättningar av antika skrifter.²⁹

Till den andra kategorin hör översättningar av texter som lästes i språkundervisningen. Dessa syftar till att göra språkstudierna lättare. Hit hör en fabelöversättning med latinsk parallelltext som trycktes första gången 1631; titelbladet säger att den gjorts för skolan och att översättningen är nästan ordagrann för att vara till största möjliga hjälp.³⁰ 1693 trycktes Daniel Trautzels översättning med latinsk parallelltext av *Disticha Catonis*, vilket också var en skoltext.³¹ Den trycktes om tre gånger och blev därmed en av århundradets mest framgångsrika översättningar av en antik text.

De tidigare nämnda översättningarna av kyrkofäder hör till avdelning 3a (texter med specifikt kristna lärdomar). Gränsdragningarna mellan kategorierna är ofta svåra, och en och samma text skulle kunna hänföras till fler än en kategori. Till avdelning 3b (allmänt moraliska lärdomar) hade de två tidigare nämnda skoltexterna kunnat föras, om det inte varit tydligt att översättarna avsåg dem för språkstudier, men samtidigt var det texternas innehållsliga kvalitéer som gjorde dem lämpliga som skoltexter. Att det

27. Bennich-Björkman 1970; Hansson 1982: 36–43.

28. Om Schroderus, se *Svenskt biografiskt lexikon*, s.v. 'Schroderus, Ericus Benedicti;' om Sylvius, se Hansson 1982: 41.

29. Jfr Hansson 1982: 274–281 och 283–284.

30. Omtryck 1648 och 1662.

31. Omtryck 1701, 1730 och 1733.

latinska originalet trycktes på motstående sidor talar även för bruk i språkundervisningen.

De aisopiska fablerna var också en skoltext. Men Nicolaus Balks *Hundrade Esopi fabler* (1603) för jag inte till översättningar för skolan eftersom översättaren inte tycks ha föreställt sig att den skall användas i skolan eller för språkundervisning. Den "öfning, rättelse och lärdom" som den enligt titelbladet syftar till för "Vngdomen vthi vårt kära fädernesland Sverige," är troligen av ett annat slag.³² Publikationen har många paratexter, bland annat ett förord av Balk och ett annat av Luther. Både översättaren och reformationens store auktoritet menar att fabler är det bästa sättet att "vnderwijsa och lära thet otamda och obendiga folket,"³³ men författarna föreställer sig en informell vägledning i andra sammanhang än i den institutionaliserade skolundervisningen. Fabler kan användas för att säga nödvändiga men obehagliga sanningar, om man inte vill drabbas av den andres vrede. Inte bara hedningar utan också Bibelns män har insett att fablernas intagande form gör åhöraren mer mottaglig för kunskapen; i fabelns förklädnad blir lärdomen åskådligare, mer begriplig och lättare ihågkommen. Kort och gott, de förenar nytta med nöje.

Till denna kategori hör översättningen av den senantika latinska romanen, som förmodligen översätter ett grekiskt original, *Apollonii konungens aff Tyro historia*.³⁴ Titelbladet låter förstå att boken är "för ett tidsfördriff," men framhåller också att berättelsen om kung Apollonius illustrerar "Lyckonnes hiwl, och thenne Werldennes Ostadigheet."

Under 1600-talet maskerades ofta tidsfördrivslitteraturen, litteraturen som lästes för nöjes skull, som litteratur av vilken moraliska lärdomar kan dras, men i underhållningslitteraturen är den "lärande ramen" tunnare. Titelbladen säger ofta något om att texten är nyttig eller lärande men inte mycket mer. Detta har inte så mycket att göra med textens faktiska sakinnehåll som med den samtida uppfattningen att läsandet av

32. Omtryck Rostock 1608. Om denna översättning, se Zillén 2005.

33. Balk 1603: (:) i jv.

34. Arosiandrinus 1636 [1633] första utgåvan från 1633 saknar titelblad. Omtryck 1642, 1652, 1663 (alla dessa senare upplagor har identiska titelblad); 1732, 1835, 1845 o.s.v.; om Arosiandrinus bidrag till översättningen, se *Svenskt biografiskt lexikon* s.v. 'Arosiandrinus, Andreas Johannis.' Hansson 1982: 100f. tycks inte räkna denna text till den onyttiga litteraturen (hon tar inte upp den bland 1630-tals trycken i sin genomgång av de onyttiga trycken, mestadels s.k. folkböcker); Wingård 2011 inkluderar den i sin studie av folkboken.

en text rättfärdigas av den lärdom som kan dras av den handlingen.³⁵ Hur en enskild text skall kategoriseras är ofta en tolkningsfråga; så länge som översättare eller utgivare gör något anspråk på nytta, har jag fört texten till den åtminstone förment nyttiga litteraturen. Detta är texter som trycktes om många gånger och var populära vilket rimligen berodde på att de erbjöd lättsam underhållning, vilket inte var den samtida litteraturproduktionens starka sida.³⁶

Till denna kategori hör också Mårten Nymans *Then Vnderskiöne Psyche*. Det är troligt att den i samtiden uppfattades som mer seriös än t.ex. *Apollonii konungens aff Tyro historia* av två skäl. (1) Textens författare är inte anonym; Apuleius hör visserligen inte till den latinska litteraturens stora namn men hans skrifter ederades och kommenterades och kom i fina översättningar till andra europeiska språk. (2) Textens översättare anknyter den till de nyttiga antika texterna med en dedikation och med ett företal till den "Högtärade gunstige Läsaren."

Nymans företal innehåller en för tiden sedvanlig ursäkt för brister i översättningen och förhoppning om att den skall mottagas välvilligt. Med tidstypisk blygsamhet förklarar Nyman att han gjort översättningen för att "exercera" sig, att översättningen inte alltid träffar helt rätt och att han hoppas att någon "annan, som större förstånd hafwer" kan informera honom om bristerna eller kanske till och med göra en ny översättning i en "ymnigare och zirateligare styl."³⁷

Efter dessa ursäkter går Nyman över till att försvara sitt textval. Många kan kanske tycka att berättelsen om Psyche är "ringa och förachtelig" särskilt som den är en fiktion, en fabel som berättas enbart "för tijdfördrif,"³⁸ medger Nyman, men förklarar att om det är så man tycker, tolkar man inte texten på rätt sätt. När man läser de

35. Jfr Hansson 1987: 205f.

36. Jfr Hansson 1982: 98–104.

37. Översättningen följer sällan förlagan slaviskt. Den är ofta mångordigare än förlagan tack vare att översättaren gör dubblingar och återger en term med två synonyma termer, exempelvis 5.18 *opimioire fructu praeditam devoraturum* "warder han tig tillijka med tin ymniga Lijfzfrucht vpslukandes och i sin etterfulle Buuk begrafwandes." Ibland tycks Nyman inte riktigt förstå latinets, exempelvis 6.14 *iamque et ipsae semet muniebant vocales aquae* "Ja sielfwa susande watnet, beweckt uthaf hennes öfwerhengiande fahra" och 6.18 *in ipso ore duas ferre stipes* "ther till twenne pinnar i Munnen." Eller avviker han avsiktligt? Det kan inte avgöras.

38. Nyman 1690 [1666]: företalet "Högtärade gunstige Läsare:" "Och kan fuller thenne dicht til efwentyrts förekomma mångom ringa och förachtelig, hälst emedan hon synes ingen sanning wara likmälig, vthan, såsom en kärlig fabel, för tijdfördrif framdragen."

gamlas dikter och berättelser måste man skärskåda författarens syfte, eftersom "the Högwijse gamble" brukar använda "mörcktt taal" för att förborga "sin höga wijsdom" för de oförståndiga.³⁹ Just detta är fallet med Apuleius berättelse om Amor och Psyche, ur vilken "en nyttig och viktig lärdom strålar och vtlyser." Med andra ord, som Aisopos fabler är Apuleius berättelse om Psyche en text som förenar nöje med nytta.

Nyman hänvisar till och återger ganska exakt den allegoriska tolkning som Fabius Planciades Fulgentius (sent 400- eller tidigt 500-tal) gör av berättelsen av Amor och Psyche i *Mitologiae*, en samling allegoriska tolkningar av pagana myter.⁴⁰ Enligt Nyman/Fulgentius skall Staden förstås som *Världen*; Kungen och Drottningen som *Gud* och *Materien*; och de tre systrarna som *Kroppen*, *Friheten* (det vill säga, *Valfriheten* eller *Den fria viljan*)⁴¹ och *Själen*, "ty på Grekisko nembnes Siälen *Psyche*."⁴² Psyche är den yngsta systemen eftersom kroppen skapas före själen, och hon är vackrast eftersom hon är överlägsen friheten och ädlare än kroppen. Venus, det vill säga *Lusta*, hatar Psyche och försöker förstöra henne med hjälp av Cupido, det vill säga *Begärelsen*. Eftersom *Begärelsen* kan vara efter både gott och ont, faller *Begärelsen* för *Själen* och förenar sig med den. Psyche förbjuds se sin makes ansikte för att hon inte skall "wänia sig förlustas och betagas af begärelsens smikkerachtige sötma."⁴³ När hon ger efter för sin nyfikenhet, pådriven av *Kroppen* och *Friheten*, motsvarar hennes framtagande av lampan att hon låter sitt begärs flamma lysa fram ur bröstet; hon ser och älskar; att hon bränner Amor med lampoljan, förklaras med att både den åtrådda och den som åtrår skadas av begäret.⁴⁴ Begäret blottas och *Själen* förlorar sin ställning och fördrivs. Här slutar Nyman/Fulgentius den allegoriska läsningen; de utlägger inte hur fortsätt-

39. *Ibid.*: "Men så böör man dock icke så slätt dömma om sådanne the gamblas dichter och äfwentyr, vthan *Authoris* vpsåt granneligare ansee och betrachta, hwilken på sådant sätt, som af the Högwijse gamble skee plägar, befljitar sig igenom sådant mörcktt taal sin höga wijsdom för them oförståndigom at hafwa förborgat."

40. "Fabula deae Psicae et Cupidinis" i *Mitologiae* 3.6. Text och engelsk översättning finns i Carver 2007: 41–47. Fulgentius allegoriska tolkning refereras även i andra kommentarer, bland andra kommentaren till de Montlyards 1633 franska översättning, som trycktes första gången 1602.

41. *Ultroneitas*.

42. Nyman 1690 [1666]: företalet "Högtärade gunstige Läsare."

43. *Ibid.*

44. *Ibid.*: "...så mycket som then man med åtrå begärar älskas, så mycket brinner han ock sielf, och brenner på sitt egit Kiött en skamfläck."

ningen skall tolkas, men de uppmanar läsaren att fundera på hur de tolkar texten när de läser om Psyches prövningar.

Utöver den allegoriska tolkningsmodellen lånad från Fulgentius, lägger Nyman till ytterligare fyra punkter av "skiöna Lärdommar och åtvarningar" som finns i texten för "ährebare Qwinspersoner:"

1. Lyckan går upp och ner;
2. Nyfikenhet och skvaller kan störta en person i fördärvet;
3. Om man genomhårdar motgångar belönas man till slut med önskat resultat;
4. Trolöshet skadar oftast den otrogne.

De tre första punkterna lär man av Psyches person och öde; systrarnas bråda död är ett avskräckande exempel på den sista punkten. Att Nyman särskilt framhåller "Qwinspersoner" som mottagare av dessa varningar har två möjliga förklaringar: skriften är dedicerad till två namngivna kvinnliga mottagare, och kvinnor (samt skolbarn och -ungdomar) var översättningars primära publik.⁴⁵

Nöjesläsning: annan allmänt moralisk litteratur

Två texter som inte översätter antika texter är intressanta som en litterär kontext till Nymans Apuleius-översättning. Båda är texter som enligt titelbladen förenar nytta med nöje. Båda räknas till de så kallade folkböckerna, en problematisk⁴⁶ om än behändig samlingsbeteckning för ett antal mycket populära prosaberättelser som hade stor spridning i det tidigmoderna Europa. Ett tecken på deras spridning är att de folkböcker som nådde Sverige ofta var översättningar av danska förlagor som översatte tyska förlagor som översatte andra förlagor, o.s.v. De trycktes i många upplagor men är mycket dåligt bevarade till våra dagar vilket tyder på att de var populära men illa sedda i samtiden.

45. Jfr Hansson 1982: 69–77.

46. Jfr Hansson 1987: 208; Wingård 2011: 37–77.

Även den tidigare nämnda *Apollonii konungens aff Tyro historia* brukar räknas till folkböckerna.⁴⁷

Den ena är Jon Hansson Burmans översättning *De siw wijse Mestare* (1642).⁴⁸ *Siw wijse Mestare* är en oerhört populär berättelsesamling; den finns i många olika versioner, bland annat i två eller tre fornsvenska översättningar.⁴⁹ Titelbladet sammanfattar ramberättelsen (kejsaren Pontianus son, som utbildats i de sju fria konsterna av sju lärda män, är nära att dödas genom sin styvmors ränker sju gånger men räddas från döden varje gång tack vare de sju mästarnas berättelser) och upplyser om att den är "Swåra nyttigh och lustigh at läsa," det vill säga den förenar nytta med nöje.⁵⁰ Detta vidareutvecklas i företalet. Publikationen är ingen "andelig Book," men den innehåller några inte helt föraktliga "Parabler, Lijknelser eller korte Läredomar." Även om texten är "Quinspersonerne... något emoot" – översättaren undanber sig skämtsamt miss-tankar om misogyni och säger att han skulle ha citerat exempel på "Quinnones Gudheligheet," men att han "för Kortheeten skull" beslutat att låta det anstå till en annan gång – menar översättaren att den syftar "til Tijdfördrieff och Lärdom" för både kvinnor och män.

Den andra är *En skön och merckeligh Historia Om Grisilla* med första kända svenska utgåva 1622.⁵¹ Berättelsen om Grisilla var mycket spridd i Europa. Den svenska översättaren skildrar textens väg till Sverige: Boccaccio berättade den först på italienska (berättelsen om Griselda är den sista i *Decamerone*), Petrarca översatte texten till latin,⁵² och efter Petrarcas latinska version har den översatts till tyska – och "nu varder hon också avsatt på svenska." Men översättaren glömmer nämna att texten även översatts till danska, att den svenska översättningen följer den danska versionen och att det

47. Ingår t.ex. i Bäckström 1845–48 och Sahlgren 1946.

48. Omtryck 1668, 1773, 1787, 1802, 1817, 1845 o.s.v.

49. Se Noreen 1914, Blomqvist 1941, Bampi 2007.

50. *Huruledhes Pontianus, en Keysare vthi Rom, befalte sin Son the Siw wijse Mestarne i händer, at lära the siw frije Booklighe Konster. Och huruledes han wardt igenom sin Stiuffmoders otroheet, siw reesor fördt til Galgan, Men hwar reesa vthaff Mestarne frelst i från Dödhen medh sköne Lijknelser, Och wardt sedhan en berömd Keysare i Rom.*

51. 1622 års upplaga saknar titelblad; omtryck 1636, 1644, 1654, 1786 o.s.v. Av 1600-tals trycken har endast 1644 års upplaga bevarats i ett komplett exemplar; i det följande citeras *Grisilla* efter Sahlgren 1948 som följer den äldsta möjliga upplagan. Om den svenska *Grisilla*, se även Burman 2006.

52. *Epistolae seniles* 17.3; Petrarca förklarar att han i översättningen försöker återge Boccaccios berättelse med sina egna ord. Se även Severs 1942: 3–37 och Carver 2007: 154–156.

svenska företalet är i det närmaste identiskt med företalet till den danska utgåva som trycktes 1592 i Lübeck;⁵³ detta kan förklara varför den svenska översättaren glömmer lägga till danskan bland målspråken. Genom att framhäva textens stora spridning ökar översättaren dess status.

Titelbladet upplyser om att *Grisilla* och berättelsen om "een *Doctoris* Dotter," som brukade trycktas tillsammans med *Grisilla* (detta gäller även den danska versionen), är lustig och nyttig att läsa, särskilt för "Quinfolck" som av *Grisilla* kan lära sig tålmodets dygd.⁵⁴

Berättelsen om *Grisilla* har en kvinnlig protagonist, precis som berättelsen om *Then Vnderskiöne Psyche*, översättaren tycks vända sig till kvinnor, precis som Nyman, och även motivmässigt är denna historia särskilt intressant som jämförelsematerial till berättelsen om Amor och Psyche. Titelbladet sammanfattar berättelsens innehåll.⁵⁵ Här följer en resumé.

En skön och merckeligh Historia om Grisilla

Den ädle fursten herr Volter levde ett gott liv och hade allt utom hustru och barn. På sina undersåtars uppmaning gick han med på att gifta sig, men bara om han själv fick välja sin brud. Det gick de med på. Herr Volter började genast förbereda ett stort bröllop. Att han hade valt den enkla herdeflickan *Grisilla* fick ingen veta, inte ens *Grisilla*. Först på bröllopsdagen red herr Volter med sitt följe ut i skogen till det torp där *Grisilla* bodde med sin far. Herr Volter friar och fordrar samtidigt *Grisillas* absoluta trohet, underkastelse och lydnad. *Grisilla* accepterar och de gifter sig.

Grisilla var en exemplarisk hustru som skötte huset väl. När hon födde ett flickebarn beslutar herr Volter att det är dags att pröva hennes lydnad. Han börjar påminna *Grisilla* om hennes låga börd och till slut förklarar han att han vill låta döda den lilla flickan. *Grisilla* accepterar utan att klaga. Herr Volter är nöjd. Efter en tid blev *Grisilla*

53. Omtryckt i Jacobsen, Olrik & Paulli 1920.

54. Jfr också företalet: "Så kunna goda kvinnor hava henne till god tröst, exempel och nyttig lärdom."

55. *Historia Om Grisilla, hwilken war en fattigh Torpare Dotter, Och bleff vnderligen för sina Dygder och skickeliga Leffuerne, aff Gudhi vphögdh til sådan ähra, at hon wardt en mächtig Frw och Furstinna, och bleff aff sin Herra i många handa måtto frestad och försökt, och bleff lijkwäl i tola-modh beständigh.*

gravid igen och födde ett gossebarn. Åter ville herr Volter pröva sin hustrus lydnad genom att ta bort barnet; åter accepterar Grisilla utan klagan. Igen är herr Volter nöjd.

Tiden går, Grisilla sköter hushållet utan anmärkningar; herr Volter vill pröva sin hustru igen. Denna gång förskjuter han Grisilla: han förklarar sig ha fått påvens tillåtelse till skilsmässa för att skaffa sig en ny jämbördig hustru. Grisilla måste genast gå och inte ta mer än det hon hade med sig, det vill säga ingenting. Grisilla tar detta med jämnmod och ber endast om att få behålla särken så att hon inte behöver gå naken till sin faders stuga. Det gick herr Volter med på.

En tid senare lät herr Volter kalla på Grisilla. Han ville att Grisilla skulle ta emot hans nya brud och ordna bröllopet. Grisilla ordnade allt utan att klaga. På bröllopfesten frågade herr Volter Grisilla vad hon tycker om hans unga hustru. Grisilla önskar dem all äktenskaplig lycka, men råder herr Volter att behandla den nya hustrun, som har ett ädlare ursprung och en finare uppfostran, mildare eftersom hon nog inte skulle tåla lika mycket som Grisilla.

Herr Volter blev nöjd och ansåg sig nu ha provat Grisilla tillräckligt. Han förklarar att allt varit ett prov. Han har inte skiljt sig från henne; den unga fröken är inte hans brud utan deras dotter som han låtit uppfostra hos en släkting, och den unga gossen i hennes sällskap är deras son. Grisilla får tillbaka allt herr Volter berövat henne. Grisillas blev så lycklig att hennes jämnmod rubbades något och hon visste inte vad hon skulle säga. Läsaren blir inte lika förvånad som Grisilla: narratören har för varje steg berättat herr Volters faktiska förehavanden, det är endast Grisilla (och undersåtarna) som är okunniga om vad herr Volter gör medan han prövar Grisilla.

Barn och föräldrar återförenas; undersåtarna gläds över händelseutvecklingen; de firade med ett flera dagar långt gästbud och levde lyckliga i alla sina dagar.

Psyche och Grisilla

Berättelserna om Psyche och Grisilla har alltså stora likheter men de lärdomar som skall dras av dem är inte desamma eftersom protagonisternas karaktärer är mycket olika.

Båda historierna berättar om kvinnor som höjs över sitt stånd genom ett giftermål som brudarna inte själva tillfrågas om förrän bröllopet eller bröllopsnatten är ett faktum. Kvinnorna finner sig väl tillrätta i sin nya roll och sköter sina åligganden väl.

Makarna kräver trohet och lydnad. Efter ett tag påminns kvinnorna om att deras ställning är lägre än makarnas, och de tvingas genomgå fyra svåra provningar. Orsaken till provningarna och den som tvingar dem att genomgå dem är inte samma i båda berättelserna. Men de underkastas proven för att uppnå samma mål: återförening med makarna, även om kvinnorna inte vet att ett sådant utfall ens är möjligt. När de till slut visat sig värdiga sin nya högre ställning återförenas de med sina makar.

Detaljskillnaderna är naturligtvis otaliga. De mest betydande skillnaderna, de som påverkar vilka lärdomar översättarna drar av berättelserna, är dels orsaken till kvinnornas provningar, dels de fyra huvudpersonernas karaktärer.

Herr Volter beslutar sig för att pröva Grisillas lydnad trots att hon skött sig som en exemplarisk hustru; under provningarna visar Grisilla inget missnöje, ingen sorg och hon yttrar inte ett klagande ord trots att hon tvingas lämna ifrån sig sina barn för vad hon tror är avrättning, trots att hon drivs från hemmet och måste arrangera herr Volters bröllop. I sin lydnad och underkastelse framstår hon som "idealiserad och övermänsklig."⁵⁶ Herr Volter må bli rörd över hur väl Grisilla verkligen lyder honom genom alla provningar, men han veknar inte utan genomför obevekligt sina grymma provningar. Den svenska översättaren pekar på följande tre lärdomar som läsaren kan dra av berättelsen om Grisilla:⁵⁷

1. Gud upphöjer vem han vill men endast efter förtjänst;
2. Tålmod är en berömvärd dygd, som till slut belönas;
3. När man skall gifta sig är det lika viktigt att se till seder och karaktär som till börd och rikedomar.

Psyches provningar är självförvållade; hon prövas inte så mycket som hon tvingas utföra uppgifter för att sona för sitt brott. Inför varje motgång och inför varje uppgift är Psyches reaktion alltid uppgivenhet, hon gråter ofta – utom när hon blir så uppgiven att hon inte ens klarar av att gråta (6.14) – och hon ger upp snabbt. Hon löser egent-

56. Burman 2006: 52.

57. Att varken den tyska eller danska versionen gör dessa berättelsens lärdomar explicita har noterats av bl.a. Burman 2006: 54.

ligen ingen av uppgifterna själv, utan får alltid hjälp på övernaturlig väg. Hennes sista uppgift hade snarare lett till hennes död om inte Amor skyndat till hennes hjälp. Både hon och Amor är veka till karaktären. Amor vet vilka följderna kan bli av att Psyche får träffa sina systrar, men han ger efter för hennes gråt och smekningar; Amor varnar att om Psyche ser honom blir det för första och sista gången, men han ilar senare tillbaka till hennes sida. Psyche lovar och försäkrar att hon skall göra som Amor säger, men bryter ständigt sina löften – och Amor gör inget åt det. Det är nyfikenhet som är orsak till Psyches olycka, men hon lär sig inte, utan det är av nyfikenhet hon öppnar asken med Prosperinas skönhet. Berättelsens fyra lärdomar har citerats ovan.

Då Grisillas och Psyches karaktärer och prövningar är så olika, är det inte förvånande att de två berättelserna om kvinnornas upphöjelse ger anledning att dra ganska olika lärdomar. Antingen berättelsen om *Grisilla* skall läsas som en moralitet över tålmodig lydnad och underkastelse, tålmod under lyckans växlingar eller som ett manifest för social rörlighet,⁵⁸ är det uppenbart att Grisillas karaktär är starkt idealiserad och stereotypiserad för att tydligt illustrera antingen äktenskaplig underkastelse och lydnad, tålmodigt uthärdande, eller de förtjäntas upphöjelse och att man vid val av brud hellre bör se till karaktären än börd.

Herr Volter och Grisilla representerar det ouppnåeliga idealet, medan relationen mellan Amor och Psyche är mer realistisk. Trots att berättelsen om *Then Vnderskiöne Psyche* är mytologiserande och trots att de flesta aktörerna är gudomliga, är de mänskligare än Grisilla och herr Volter. Trots inramningen är scenerna från Amors och Psyches samvaro igenkännliga för de flesta som lever i en fast relation. Livet är ett kompromissande: man ger efter för sin partners önskan, men man kan också lirka, tjura och gnata för att få igenom sin vilja i ett förhållande; man lovar men om man inte lyckas hålla löftet kan det förlåtas; om man överväldigas av uppgifters svårighet kan man få hjälp. Därför är det kanske inte heller förvånande att lärdomarna av *Then Vnderskiöne Psyche* är banalt alldagliga och håller sig till ytan utan att gå in på karaktärernas moraliska förtjänster: oavsett förtjänst kan man i verkligheten vänta sig att

58. Jfr Burman 2006: 51–55. I sin analys av berättelsen om Grisilla betonar Savin 2011: 72–74 dess motiv av lyckans växlingar. Petrarca *Epistolae seniles* 17.3 avslutar sin översättning med förklaringen att han inte menar att kvinnor bör ta efter Grisillas tålmod, eftersom det är omöjligt, utan att läsare, både kvinnor och män, bör ta efter hennes ståndaktighet så att de visar samma fasthet i relationen till Gud som Grisilla visade gentemot sin make genom alla prövningar.

lyckan växlar,⁵⁹ att nyfikenhet och skvaller leder till olycka, och att det så småningom kan bli bättre bara man härdar ut.⁶⁰

Bibliografi

Anonym, övers., *En skön och merckeligh Historia Om Grisilla, hwilken war en fattigh Torpare Dotter, Och bleff vnderligen för sina Dygder och skickeliga Leffuerne, aff Gudhi vphögdh til sådan ähra, at hon wardt en mächtig Frw och Furstinna, och bleff aff sin Herra i många handa måtto frestad och försökt, och bleff lijkwäl i tolamodh beständigh. Ther hoos ock en annan nyttigh Historia, som innehåller en sådan Materiam som then förra, om een Doctoris Dotter, som genom vnderliga Omständigheter bleff een Greffuinna, etc. Lustiga och nyttiga til at läsa, synnerligha för Quinsfolck, som här lära, huru the sigh tolemodeligen hålla skola.* Stockholm, 1636 [1622].

Anonym, övers., *Nonnullæ fabulæ ex Latino in Svecum sermonem translatae, fermè verbum de verbo, ut Latina lingua inde facilius discatur. Någre fabuler aff Latin på thet Swenske Tungomålet förwende, nästan Ord ifrån Ord, at thet Latinske Språket ther aff lätteligare kan läras. Til Stockholms Scholes nytto.* Stockholm, 1631.

Anonym, *Innehåldh af Senecae tragoedia, om then rasande Hercules.* Stockholm, 1648.

Anonym, övers., *Amor och Psyche. Saga af Aulus Lucius Apuleius. Försvenskad efter Fr. Nutzhorns danska bearbetning; ill. W. Runeberg.* Stockholm, 1877.

A. Johannis Arosiandrinus, övers., *Apollonii konungens aff Tyro Historia, Vthi hwilken Lyckonnes hiwl, och thenne Werldennes Ostadigheet beskrieffues: Medh lustige Rijm beprydd, och wid ändan de Siw werdennes vnderligha Bygningar införde. För ett tijdzfördriff, och effter mångas åstundan, på nytt förferdigat och vthgången.* Stockholm, 1636 [1633].

59. Detsamma kan läras av berättelsen om Grisilla, jfr Savin 2011: 72–74, men översättaren drar inte fram den lärdomen i avslutningen.

60. Denna undersökning har tillkommit inom ramen för forskningsprojektet *Översatt till svenska. Den antika litteraturen och dess svenska översättare (1500- till 2000-talet)*, som finansieras av Knut och Alice Wallenbergs stiftelse.

- N. Balk, övers., *Hundrade Esopi Fabler, någre aff D. M. Luthero, somblighe aff Mathesio, och en deel aff Nathanaele Chytraeo, på thet Tyska Språket tilhopadragne. Ithem Esopi Leffuarne, aff Erasmo albero beskrieffuit, Sampt D. M. Lutheri förspråk om thenne lille Boks nytta, och hennes rätta bruk. Vngdomen vthi vårt kära fädernesland Swerige til öffning, rättelse och lärdom. Förswenskadhe.* Stockholm, 1603.
- M. Bampi, *The Reception of the Septem Sapientes in Medieval Sweden between Translation and Rewriting.* Göppingen, 2007 (Göppinger Arbeiten zur Germanistik).
- B. Bennich-Björkman, *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850.* Uppsala, 1970 (Diss.).
- G. Blomqvist, *Schacktavelslek och Sju vise mästare. De ludo scaccorum De septem sapientibus. Studier i medeltidens litteraturhistoria.* Stockholm, 1941 (Diss.).
- J. Hansson Burman, övers., *The Siw Wijse Mestare, Huruledhes Pontianus, en Keysare vthi Rom, befalte sin Son the Siw wijse Mestarne i händer, at lära the siw frije Booklighe Konster. Och huruledes han wardt igenom sin Stiuffmoders otroheet, siw reesor fördt til Galgan, Men hwar reesa vthaff Mestarne frelst i från Dödhen medh sköne Lijknelser, Och wardt sedhan en berömd Keysare i Rom. Swåra nyttigh och lustigh at läsa. Nyligen förswenskat.* Stockholm, 1642.
- L. Burman, 'Om folkbokens vackra Grisilla. Bokhistoria, dygdemoral och erotik', *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2006, 45–61.
- P.O. Bäckström, utg., *Svenska folkböcker. Sagor, legender och äfventyr, efter äldre upplagor och andra källor utgifne, jemte Öfversigt af svensk folkläsning från äldre till närvarande tid.* I–II. Stockholm, 1845–48.
- F. Böök, *Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809.* Stockholm, 1907 (Diss. Lund).
- R.H.F. Carver, *The Protean Ass. The Metamorphoses of Apuleius from Antiquity to the Renaissance.* Oxford, 2007.
- G. von Düben, övers., *Ur Sagans värld. Psykesagan af Apulejus. Sagan om Lifvets slott af Laboulaye. Med fyra illustrationer.* Stockholm, 1902.

- G. Elgenstierna, utg., *Den introducerade svenska adelns ättartavlor, med tillägg och rättelser*. Stockholm, 1998 (facsimil).
- O. Ericson, övers., *Amor och Psyche. En antik saga i svensk tolkning*. Nyköping, 1956.
- J. Hadorphius, utg., *Alexandri Magni Historia På Swenska Rijm aff Latinen in på vårt Språåk wänd och bekostat, Genom Then Högh-wijse och Nampn-kunnige Herren, Hr: Boo Jonszon, Fordom Sweriges Rijkes Drotzet. Som utthi Konung Albrechtz tijd lefde*. Visingsborg, 1672.
- S. Hansson, *Afsatt på Swensko. 1600-talets tryckta översättningslitteratur*. Göteborg, 1982.
- S. Hansson, 'Privatlivets litteratur ca 1600–1718', *Den svenska litteraturen*. I. *Från runor till romantik 800–1830*. Ed. L. Lönnrot, S. Delblanc. Stockholm, 1987, 201–220.
- N. Holmberg, övers., *Lucius Apulejus, Den gyllne åsnan (metamorfoser). Efter Robert Graves engelska version av det latinska originalet*. Stockholm, 1960.
- L. Håkanson, övers., *Apuleius, Den gyllene åsnan. Översättning och förord*. Höganäs, 1985.
- J.P. Jacobsen, J. Olrik & R. Paulli, utg., *Danske folkeboøger fra 16. og 17. aarhundrede*. VIII. København, 1920.
- P. Johannis Gothus, övers., *S. Cypriani Sermon, (hwilken haffuer warit en Biscop i Carthago, och är wordin en Martyr Anno Christi 256.) ther inne han korteliga och herliga förclarar läran om Bönena, bsynnerliga thet helga Fader wår. Så ock några andra gudeliga Böner aff S. Augustino, Bernharo, Anshelmo och androm herligom Männ. Sammandragne och vthgångne*. Rostock, 1615.
- L. Matthias & E. Jonsson, övers., *Apulejus, Amor och Psyche. Översättning; ill. J. Ernotte*. Stockholm, 1949.
- I. de Montlyard, övers., *Les Metamorphoses ov L'Asne dor de L. Apulée philosophe platonique*. Paris, 1633.
- S. Lindroth, *Svensk lärdomshistoria*. I. *Medeltiden. Reformationstiden*. Stockholm, 1975.
- E. Noreen, 'Om »Sju vise mästare» på fornsvenska', *Samlaren* 35, 1914, 67–70.
- M. Nyman, *Oratio de conservanda lingvæ patriæ integritate atque rectitudine. Habita in Regia Academia Upsaliensi*. Uppsala, 1664.

- M. Nyman, övers., *Then Vnderskiöne Psyche, Vtaf Apuleio Madaurense Utdragen och Förswenskat igenom M. N. Sampt effter mångens åstundan med flijt å nyo vplagd i Stockholm Åhr 1690.* [Uppsala 1666].
- M. Plaza, övers., *Petronius Satyricon. Översättning*; inl. av T. Jansson. Stockholm, 1996.
- G. Rudbeck, 'Bibliografiska anteckningar om några svenska tryck från 1600- och 1700-talen', *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen* 11, 1924, 205–209.
- J. Sahlgren, utg., *Svenska folkböcker. I.* Stockholm, 1946.
- J. Sahlgren, utg., *Svenska folkböcker. III.* Stockholm, 1948.
- K. Savin, *Fortunas klädnader. Lycka, olycka och risk i det tidigmoderna Sverige.* Lund, 2011 (Diss.).
- E. Schroderus, övers., *Then nampnkunnige Skribentens Titi Livij aff Padua Historia, om Romerske Rijksens första Vrsprung, the gamble Romares Härkomst, Wäsende, Wijsheet, redelige Wandel, loflige Regemente, Ridderlige Bedriffter, herlige Segerwinningar emoot sine Fiender...* Stockholm, 1626.
- J.B. Severs, *The Literary Relationships of Chaucer's Clerkes Tale.* New Haven, 1942.
- J. Sylvius, övers., *Q. Curtii Rufi Historiske Skriffter och Sannfärdige Berättelser om Konungens aff Macedonien Alexandri Then Stores, Förde Krijg och wijdtbekant gärningar.* Verterade på Swenske Språket. Stockholm, 1682.
- P. Terentius a M. Antonio Mureto emendatus. Et argumentis ab eodem illustratus. Cum indice vocum antiqvarum apud Terentium. In usum Scholarum Dioceseseo Lincopensis.* Linköping, 1676.
- P. Terentii comoediæ sex cum notis accuratissimis J. Minellii... nunc verò, ut tum docentium tum discentium petito ac commodo inservire queant, majori hâc & formâ & typo, eâ quâ licuit diligentîâ ac studio editae.* Stockholm & Hamburg, 1691 och 1700.
- J.M. Tiste, övers., *En liten Tractat Om then Guddomligha Warelsen, aff then gambla Kyrckiones Lärare Augustino vthdraghen, och förswenskad.* Västerås, 1626.
- D. Trautzel, övers., *Dionysii Catonis Läre-rijka Disticha, Skrefne des Son till Vnderwisning uthi Seder och ährbart Förehållande, och nu I Swänckt Rimslutande öfwersatte.* Stockholm, 1693.
- G. Valley, övers., *Longos, Daphnis och Chloë. En herderoman. Översatt från grekiskan;* ill. Y. Berg. Stockholm, 1928.

- C. Wijström, övers., *Siälens Läkedom Högnödig Vti thesze ytterste och fahrlige tider, Så wäl för them som med hälso och sundhet äro begåfwade, som för them, hwilka i siukdom och yttersta dödznöden stadde äro. Med bifogat Sätt och maner at trösta them, som af swåra och fahrliga siukdomar plågas. Samt D: Caec: Cypriani Betrachtelse Om Dödeligheten. I dagzliuset gifne.* Stockholm, 1699.
- R. Wingård, *Att sluta från början. Tidigmodern läsning och folkbokens receptionestetik.* Bokenäset, 2011 (Diss. Göteborg).
- E. Zillén, 'Den första svenskspråkiga fabelsamlingen som konfessionaliseringsprojekt', *Samlaren* 126, 2005, 5–50.
- C.G. Österling, övers., *Les comedies de Terence. Svivant la nouvelle traduction de Madame D'Arcier traduits en Svedois. I–III.* Stockholm, 1699–1708.